

ME'YORDAN OG'ISH VA DEVIATSIYA-IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Qasimbayeva Husnora Zafarbek qizi

Nukus Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika fakulteti pedagogika va
psixologiya ta'lim yo'nalishi 2-E guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolam orqali men o'smirlilik davrida kechadigan deviatziya „me'yordan og'ish“ holati, deviant xulq-atvorli bolalarda kechadigan o'zgarishlar va ular sabablari, deviatziyaga ta'sir etuvchi omillar, ular bilan alohida pedkorreksion mashg'ulotlar olib borish, ijtimoiy og'ishning sabablari va turlari, me'yordan og'gan bolalarga ijtimoiy profilaktik yondashuv kabi masalalarni yoritib berishga harakat qilaman.

Kalit so'zlar: me'yordan og'ish, deviant xulq-atvor, deviatziya, dezadaptatsiya delinkvent xulq-atvor, me'yor, og'ish turlari va sabablari, ijtimoiy og'ishlar, me'yordan og'ishda ijtimoiy rollar va ijtimoiy hayotning o'rni, deviatziya profilaktikasi va korreksiyasi, ijtimoiy qarovsiz bolalar deviatziyasi.

Tibbiyot, psixologiya, sotsiologiyada „me'yor“ tushunchasining o'z ko'rsatkichlari va me'zonlari mavjud. Me'yorga mos kelmaydigan jihat – „og'ish“, „chetga chiqish“ deyiladi. Ijtimoiy pedagogika uchun „me'yor“ va „me'yordan og'ish“ tushunchalari nihoyatda ahamiyatlidir. Ular bola xulq-atvori va rivojlanishi jarayonini tavsiflash uchun qo'llaniladi. Og'ish ham ijobiy, ham salbiy tavsifga ega bo'lishi mumkin. Masalan, bola rivojlanishida aqliy qo'loqlik ham, o'ta qobiliyatlilik ham me'yordan og'ish sanaladi. Xulq-atvordagi jinoyatchilik, aroqxo'rlik, giyohvandlik va boshqa salbiy og'ishlar shaxsning ijtimoiy shakllanish jarayoniga va jamiyat rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Deviatziya (og'ish) ham insonga, ham uni o'rab turgan olamga xos bo'lgan o'zgaruvchanlik hodisasining jihatlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy sohada o'zgaruvchanlik faoliyatga bog'liq va insonning atrofdagilar bilan o'zaro munosabatini aks etadigan xulq-atvorida o'z ifodasini topadi. Xulq-atvor norma va chetga chiqqan bo'ladi. O'smirning normal xulq-atvori uning bilan ijtimoiylashuvi rivojlanishi ehtiyojlariga mos tushuvchi mikrosotsium o'zaro munosabati. Agar bolani atrofdagilari o'smirning u yoki bu xususiyatlariga o'z vaqtida e'tibor qaratishsa uning xulq-atvori doimo normal bo'ladi. Bundan kelib chiqadiki, me'yordan chetga chiqqan xulq-atvorni jamiyat rivoji va sivilizatsiyasini bola shaxsiyatining xususiyatlarini inobatga olmaslik oqibatida buzilishiga olib keluvchi bolaning jamiyat bilan munosabati sifatida tushunsak bo'ladi. Darhaqiqat, chetga chiquvchi xulq-atvor ijtimoiy dezadaptatsiya ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Bolalar va o'smirlar dezadaptatsiyasi haqida gapirganda bu jarayonga giriftor bo'lgan bolalar toifalarini aniqlab olish lozim:

- maktabga qatnamaydigan maktab yoshidagi bolalar,
- etim bolalar,

- ijtimoiy yetimlar, bolalar uylarida joylar yetishmasligi sababli ular oylab o'z navbatlarini ota-onalik huquqidan mahrum etilgan ota-onalari bilan yashagan holda

kutishadi. Shu bilan birga ular tuzuk ovqatlanishmaydi, jismoniy, ruhiy, jinsiy qiynoqlarga duchor bo'lishadi.

-giyohvand va toksin moddalar iste'mol qiluvchi bolalar,

-jinsiy intizomsiz bolalar,

-g'ayrihuquqiy hatti-harakatlar sodir etgan bolalar. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra ularning soni kattalarga qaraganda ikki hissa tez oshmoqda.

Deviatsiya deviant, delikvent va jinoiy xulq-atvordan iborat. Deviant xulq-atvor-mikro ijtimoiy munosabatlar (oilaviy, maktabdagi munosabatlar) va kichik ijtimoiy guruhlariga xos bo'lgan ijtimoiy normalar va xulq-atvor qoidalarini buzish bilan bog'liq me'yordan og'uvchi xulq-atvor turlaridan biridir. Bu xulq-atvorni g'ayriintizomiy deb atasak ham bo'ladi. Deviant xulq-atvorning yorqin namoyon bo'lishiga namoyish, agressiya, chaqiruv, o'qishdan qochish va daydilik, boalar va o'smirlarning aroqxo'rlik, giyohvandlik va u bilan bog'liq g'ayriijtimoiy harakatlar, jinsiy xarakterdagi g'ayriijtimoiy hatti-harakatlar, o'zigo' suiqasd qilishga urinishlarni misol qilib keltirsak bo'ladi.

Delinkvent xulq-atvor deviantdan farqli ravishda bolalar va o'smirlarning takrorlanib turuvchi g'ayriijtimoiy hatti-harakatlar sifatida xarakterlanadi. Bu harakatlar huquqiy normalarni buzuvchi, biroq ijtimoiy xavf darajasiga ko'ra jinoiy javobgarlikni keltirib chiqarmaydigan muayyan harakatlar majmuasiga aylanadi.

Delikvent xulq-atvorning quyidagi turlari mavjud:

-agressiv xulq-atvor, bunga haqoratlash, sadistik harakatlar, o't qo'yish kabilar kiradi;

- g'arazli xulq-atvor: kichik o'g'riliklar, ta'magirlik, avtoulavlarni olib qochish va moddiy daromad olish maqsadidagi boshqa mulkiy tajovuzlar;

-giyohvand moddalarni yetishtirish va tarqatish.

Delikvent xulq-atvor nafaqat tashqi jihatdan, balki ichki-shaxsiy xulq-atvorda ham namoyon bo'ladi. Ya'ni, bunda o'smirda ichki tartibga solish tizimini nazorat qilishni susayishiga olib keluvchi qadriyatlarning o'zgarishi ro'y beradi.

Jinoiy xatti-harakat jinoiy javobgarlikka tortishga, ma'lum yoshga yetganda jinoiy ish qo'zg'ashga sabab bo'luvchi va jinoyat kodeksining muayyan moddalarida nazarda tutilgan g'ayrihuquqiy hatti-harakatlar hisoblanadi.

Deviatsiyaning salbiy turlari ijtimoiy potologiya hisoblanadi. Bularga aroqxo'rlik, toksikomaniya, giyohvandlik, fohishabozlik, o'z joniga qasd qilish, huquqbuzarlik va jinoyatchilikni kiritsak bo'ladi. Ular tizimni barbod etishadi, uning asoslariga putur yetkazishadi va anchagina zarar keltirishadi.

Odatda, deviatsiyalar o'smirlilik davrida yuzaga keladi. O'smirlilik davri yoshlik davrlari ichida eng murakkabidir. Uni “o'tish davri” ham deb atashadi, chunki bu davr mobaynida bolalikdan yigitlikka o'tish ro'y beradi va bu jarayon o'smir rivojlanishining barcha jihatlarini — anotomik-fiziologik tuzilishi, aqliy, axloqiy rivojlanishida o'z ta'sirini ko'rsatadi.

O'smirlilik davrida o'smir hayoti va faoliyatida jiddiy o'zgarishlar ro'y beradi, bu esa o'z navbatida, ruhiyatning qayta shakllanishiga, tengdoshlari bilan munosabatlarida yangi shakllarning paydo bo'lishiga olib keladi. O'smirning ijtimoiy maqomi o'zgaradi, unga

nisbatan kattalar tomonidan yanada jiddiyroq talablar qo'yila boshlaydi. Jamiyatda qabul qilingan qoidalar, xulq-atvor me'yorlaridan chetga chiqqan o'smirdarni "qiyin o'smir" yoki "tarbiyasi og'ir o'smir" deyiladi. "Tarbiyalash og'ir" deganda, pedagogik ta'sirga qarshilik ko'rsatish tushuniladi. Tarbiyalash og'ir, qabul qilingan me'yor va qoidalarga tarbiyalanuvchi tomonidan amal qilinmasligini fanda devyatsiya (og'ish) hodisasi orqali o'rganiladi.

Yoshlar o'rtasidagi jinoyatchilik bo'yicha ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, deviant xulq-atvorga ega bo'lgan yoshlarning qariyb 85 foizi maktabda tarbiyalangan. disfunktsional oilalar. Bu sohada amerikalik tadqiqotchilar ijtimoiy psixologiya oilaviy hayotni noqulay deb belgilovchi beshta asosiy omil aniqlandi: o'ta qattiq otalik intizomi (qo'pollik, isrofgarchilik, tushunmovchilik); onalik nazoratining etarli emasligi (beparqlik, beparvolik); otalik yoki onalik mehrining etarli emasligi (sovuqlik, dushmanlik); oilada hamjihatlikning yo'qligi (janjal, dushmanlik, o'zaro dushmanlik). Bu omillarning barchasi bolaning oilada ijtimoiylashuv jarayoniga va pirovardida deviant xulq-atvorli shaxsni tarbiyalashga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Biroq, mukammal farovon oilalarda deviant xatti-harakatlarning ko'plab holatlari mavjud. Gap shundaki, oila jamiyatdagi shaxsni sotsializatsiya qilishda ishtirok etuvchi yagona (eng muhim) institutdan uzoqdir. Bolalikdan qabul qilingan me'yorlar atrofdagi voqelik, xususan, ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sir qilish jarayonida qayta ko'rib chiqilishi yoki bekor qilinishi mumkin.

Masalan, E. Dyurkgeym("anomiya" nazariyasi) - og'ishning asosiy sababi jamiyatdagi "tartibsizlik" deb hisoblangan. Inqirozlar, jamiyatdagi tub yoki o'ta tez o'zgarishlar paytida odamlar chalkashlik, chalkashlik holatini boshdan kechirishadi, "nima yaxshi va nima yomon?", u yoki bu vaziyatda o'zini qanday tutish kerakligi tushunarsiz bo'lib qolganda? Ya'ni, sabab ijtimoiy tartibsizlikda, madaniy qadriyatlar, me'yorlar va odatiy munosabatlar zaiflashganda, yo'q bo'lganda, bir-biriga zid keladi. Anomiya holatida (me'yorlarni tushunishning birligi yo'q) butun bir mamlakat (radikal o'zgarishlar davrida), alohida ijtimoiy guruhlar yoki odamlar (ularning yashash sharoitlari ular uchun keskin o'zgarganda) bo'lishi mumkin.

R.Merton, Dyurkgeymdan farqli o'laroq, deviant xatti-harakatlarning sababini jamiyatning tasdiqlangan madaniy maqsadlari va ularga erishishning ijtimoiy ma'qullangan (maqbul) vositalari o'rtasidagi tafovutda ko'radi. Masalan, tasdiqlangan maqsad boylikdir, lekin agar odam boyib ketish uchun qulay va tasdiqlangan vositalariga ega bo'lmasa, u boylikka erishish uchun tasdiqlanmagan (deviant) vositalarni qidiradi. Deviant xulq-atvorning tarqalishi, shuningdek, jamiyatda turli madaniy me'yorlar o'rtasidagi ziddiyatlar (me'yorlar ortida turli guruhlar va manfaatlar mavjud), jamiyatning quyi qatlamlari submadaniyatlarining ta'siri, muvaffaqiyatli deviantlarning ta'siri (deviant xulq - bu) bilan izohlanadi. qanchalik ko'p bo'lsa, u haqiqiy foyda va'da qiladi va hokazo.

Bolalar uchun ijtimoiy me'yorlarning o'ziga xos xususiyati tarbiya omili hisoblanib, tarbiya jarayonida ijtimoiy me'yor va qadriyatlar ijtimoiy muhitga kirish, ijtimoiy tarbiya va rollarni o'zlashtirishning sodir bo'lishidadir. Bu holatda tarbiyaning boshqarish funksiyasi eng muhim vazifani bajaradi, chunki uning vazifasi bolalar ongi va xulq-atvoriga

ta'sir qiluvchi omillarni kerakli tarbiyaviy samaradorligi ta'minlanadigan darajada tashkil qilishdir. Undan tashqari ijtimoiy normadan chetga chiqqan bolalar bilan ijtimoiy profilaktik ishlar olib boriladi. Bunda asosiy maqsad, salbiy hodisalarni aniqlash, bartaraf etish va zararsizlantirishdir.

Yuqoridagi fikrlardan ko'rinadiki, oilada bola shaxsini tarbiyalash o'zining murakkabligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, o'smir shaxsida deviant xulq-atvorni shakllanishida oilaviy munosabatlar, oilaviy tarbiya usullari, oilada ota-onaning shaxsiy obro'si muhim sanaladi. Shu bois, bugungi kun oilalarimiz bola ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanishida keltirib o'tilgan mezonlarning mohiyatini bilishi va amaliyotga tadbiiq qilishi lozim. Bu esa o'z navbatida jamiyatimizda kelajakka umidvor, ulkan maqsadlar ega, har tomonlama bilimli yoshlarimizni kamolga yetkazishga muvaffaq bo'lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asmolov A.G. Shaxsiyat psixologiyasi. - M., 1990 yil
2. Zaxarov A.I. Bolaning xatti-harakatlaridagi og'ishlar. - M., 1993 yil.
3. Zmanovskaya E.V. Deviantologiya: deviant xulq-atvor psixologiyasi. - M., 2003 yil.
4. Kozlov V.V. Inqiroz shaxsiyati uslubiy qo'llanma bilan ishlash, 2-nashr, qo'shing. M: 2007 yil.
5. Kondrashenko V.T. O'smirlarda deviant xatti-harakatlar. Minsk, 2005 yil.
6. Lichko A.E. O'smir psixiatriyasi. L., 1979 yil